

Н.Н. Қодиров

ЎЗБЕКИСТОНДА ТАЪЛИМ СОҲАСИДАГИ ЮТУҚЛАР ВА ВАЗИФАЛАР

В статье наряду с анализом достигнутых успехов в сфере образования в Узбекистане в годы независимости даются некоторые рекомендации по дальнейшему улучшению процесса обучения и воспитания.

In article along with the analysis of achieved success in education in Uzbekistan in days of independence some recommendations about further improvement of process of training and education are made.

Калим сўзлар: таълим ислоҳоти, кадрлар тайёрлаш, ёш авлод тарбияси, миллий дастур, истеъдодли ёшлар, таълим стандартлари.

Мамлакатимизда демократик ислохотлар изчиллик билан амалга оширилаётган даврда давлатимиз ривожланишининг устувор йўналишларини ва бу тараққиётнинг келгуси босқичларида мазкур етишиб келаётган авлоднинг роли ҳамда уларнинг тутган ўрнини ёш авлодга англатиш бугунги кун мамлакатимиз маънавий ҳаётидаги муҳим ва долзарб бўлган вазифалардан бири ҳисобланади.

Ўзбекистон мустақил бўлган дастлабки кунлардан бошлаб таълим тизимини ислоҳ этишга катта эътибор қаратилганлиги ва бугунги кунга келиб таълим соҳасида эришилган ютуқларимизга назар ташлайдиган бўлсак, бу борада эришган юксак марраларимизни кўришимиз мумкин. Мазкур ютуқ ва марраларни қўлга киритишимизга албатта, меҳнаткаш ҳалқимиз, давлат раҳбари ва ҳукуматнинг тинимсиз саъйи-ҳаракатлари сабаб бўлди.

Мустақиллик арафасида республика ҳалқ таълими тизимида муаммоли вазият ҳукм сўрган. 80-йилларнинг охирида республикадаги мактабларнинг 700 га яқини таъмирга муҳтож ҳолатда эди. Халқ таълимини маблағ билан таъминлашнинг «қолдиқ» тамойили ҳали ҳам давом этаётган эди. Республикада туғилиш кўп бўлган ҳолда, мактаблар етишмас, уларнинг ўқув-моддий базаси ачинарли аҳволда эди[1].

Дарҳақиқат, ўтган аср 80-йилларнинг иккинчи ярмида халқ таълими, олий таълим тизимида сусткашлик, фоизбозлик иллатлари чуқур илдиз отиб, миллий жиҳатлар инобатга олинмаган. Манбаларга кўра, 1987 йилнинг сентябрида республикадаги жами мактабларнинг 5596 таси (72,1 фоизи) икки сменада; 23 таси ҳатто уч сменада ишларди. 1178,7 минг ўқувчи иккинчи сменада ўқир эди[2].

Ана шундай ҳолатда Собиқ Иттифоқ парчаланиб мустақилликка эришган Ўзбекистон халқига ислоҳга муҳтож бўлган таълим тизими мерос бўлиб қолди. Мазкур муаммо 1989 йилнинг 25 октябрида Ўзбекистон ССР Олий Советининг XI сессиясида сўзлаган И.А.Каримовнинг нутқида ҳам ўз аксини топди. И.А.Каримов кадрлар тайёрлаш ишига муҳим эътибор қаратиб, қуйидаги фикрларни билдирган эдилар: “Агар, иқтисодиётимиз бақувват бўлса, яхши ривож топса, бундан маданиятимиз ҳам мадад олади, ривож топади. Агар эртанги кунимизни ўйлаб иш қилмоқчи бўлсак, келажакда ишимизни давом

этирадиган бугунги ёшларимизга шароит яратиб, уларнинг ҳаёти ҳақида қайғурадиган бўлсак, аввало, маҳаллий ёшларни тарбиялаш ишига муносабатимизни мутлақо ўзгартиришимиз керак. ... Айтиш керакки, кадрларни пухта қилиб тайёрламасдан, уларнинг қадрига етмасдан, уларга ишонмасдан ва қўллаб-қувватламасдан, ўйлайманки, бирон-бир соҳада аҳволни ҳеч қанақа тарзда ўзгартириб бўлмайди”[3].

Кўриниб турибдики, ўша даврдаёқ республика таълим тизими мазмунан ислоҳ этилиши, тизимли равишда мазкур тизимни давр талабларига мослаштирган ҳолда янгидан моддий-техник базаси бойитилиши ва такомиллаштирилиши зарурлиги аён бўлган эди.

Бу борадаги қилиниши керак бўлган чора-тадбирлар ҳақида фикр юритар экан И.А.Каримов Ўзкомпартиянинг XXII съездида (1990 йил 5 июнь) қуйидаги вазифаларни кўрсатиб берган эди: “Халқ таълими, ёш авлодга таълим ва тарбия бериш соҳаси тубдан янги ёндашувлар талаб қилади. Болаларни мактабгача тарбия муассасалари билан таъминлашда кескин бурилишга эришиш зарур. Уйлардаги болалар боғчалари шохобчаларини, консультация пунктларини, қишлоқдаги болалар боғчаси-мактаб комплекслари шохобчаларини фаоллик билан кенгайтириш лозим.

Истеъдодли болалар учун мактаб-интернатлар ташкил қилиш давом эттирилади. Болалар боғчаси, мактаб билан бир қаторда болалар поликлиникаларини, чўмилиш ҳавзаси бўлган спорт майдончалари, болалар билан мактабдан ташқари иш олиб боровчи муассасаларни ўз ичига оладиган болалар муассасалари территориал комплексларини барпо этиш хусусида чуқур ўйлаб, бу ишни бошлаб юбориш ўринли бўлур эди”[3].

Республика раҳбарининг Ўзбекистонни мустақилликка эришиши арафасида белгилаган вазифалари мустақиллик йилларида қабул қилинган “Таълим тўғрисида”ги Қонун ва Кадрлар тайёрлаш Миллий дастурида ўз аксини топиб амалиётга тадбиқ этилди ва бугунги кунда биз бу соҳада эришган ютуқларимиз мазкур қонун ва дастурни тўлалигича амалиётга тадбиқ этилишининг натижаси эканлигини эътироф этишимиз керак бўлади.

Мустақил Ўзбекистонда таълим тизими 1992 йил июлида мустақил Ўзбекистоннинг “Таълим тўғрисида”ги Қонуни қабул қилиниши билан ислоҳ этила бошланди. Мазкур қонунга кўра таълим-тарбияда миллий ва умуминсоний кадриятлар, тарихий тажриба, халқимизнинг узок йиллар давомидаги илмий ва маданий анъаналари ҳамда жамият ривожининг истиқболлари асос қилиб олинди[4]. Ушбу қонун асосида 1997 йилга қадар республикамиз бўйича таълим муассасалари янгича асосда ислоҳ этила бошланди. Бу йилларда “Мактабгача тарбия”, “Умумий ўрта таълим”, “Мактабдан ва синфдан ташқари тарбиявий ишлар”, “Ёшлар сиёсатига оид” каби қатор концепциялар ва дастурлар яратилди. Давлат таълими тизими жаҳон амалиёти талабларига мувофиқ келиши учун ҳорижий мамлакатлардаги илғор тажрибалар ўрганилди ва шу асосда 20 дан ортиқ йўналишлар, фанлар бўйича стандартлар лойиҳалар тайёрланади. Улар Давлат фан ва техника қўмитаси экспертизасидан ўтказилиб, таълим муассасалари тажрибасида қўлланила бошланди.

Жамиятдаги янгиланиш жараёни ёшлар тарбиясида ҳам йирик ўзгаришлар қилишни талаб қила бошлади. Маъмурий-буйруқбозлик тизимидан цивилизациялашган демократик жамият қуришга ўтиш тарбиядаги эски анъанавий қарашларнинг айримларидан воз кечишга, ҳаётга мос бўлган миллий хусусиятларни ўзида акс эттирган тарбиявий ишлар услубларини излаб топишга тўртки берди. Энди ўқувчи-ёшлар онгига миллий маданиятимиз, халқимиз тарихи, миллий анъаналаримиз, урф-одатларимизни тўлиқроқ сингдиришга, уларни бошқа халқлар маданиятига яқинлаштириш, уларда миллатлараро муносабатлар маданиятини, биргаликда фаолият кўрсатиш амалиётини вужудга келтиришга асосий эътибор қаратилди.

Бу йилларда, таълим жараёнининг асос устунларидан бўлган янги адабиётлар яратилди. Адабиётлар яратишда янгича таълим тизимининг ғоявий асоси бўлган асосий тамойилларга катта эътибор қаратилди. Таълим тизимида узлуксизлик ва шу билан бирга ўрта махсус таълимнинг асослари яратилди. 1995-1996 ўқув йилида 178 та лицей, 105 та гимназия фаолият кўрсата бошлади[5].

Мустақилликнинг дастлабки йилларидан бошлаб жаҳон тараққиётидаги тажрибани чуқур ўрганган ҳолда, республикамиз халқ таълимининг барча бўғинларини, шунингдек ҳунар-техника таълими тизимини миллий асосда қайта қуриш ишига киришилди. Республика ҳунар-техника таълимини ривожлантириш концепсияси ишлаб чиқилди. Республикада “Таълим тўғрисида”ги Қонунга мувофиқ, 1992 йилда ҳунар-техника таълимининг мазмуни ва моҳиятини ўзгартириш мақсадида “Ўзбекистон Республикаси ҳунар-техника таълимини ривожлантириш концепцияси”[6], 1994 йилда эса “Ҳунар-техника таълимини ривожлантиришнинг 1994-1999 йилларга мўлжалланган дастури”[7] ҳам қабул қилинди.

Таълим-тарбия ва кадрлар тайёрлаш тизимини янада ривожлантириш мақсадида Президент И.А.Каримов 1997 йил август ойида бўлиб ўтган Олий Мажлис 9 сессияси “Таълим тўғрисида”ги Қонун ва Кадрлар тайёрлаш Миллий дастурини таклиф этди ва бу қонун қабул қилинди. Мазкур қонуннинг қабул қилинишини асослар экан И.А.Каримов “Кимки бу ачинарли ҳолатни чуқур таҳлил қилса, юрагидан ўтказиб, ўзининг шахсий дардидай англаса, албатта, бундай вазиятга бепарво бўлиб қолишига ишонмайман. Шунинг учун ҳам бугунги замон талаби, эртанги келажагимизнинг ташвишлари биздан халқ таълими тизimini ислоҳ қилиш зарурлигини тақозо этмоқда”[8] - деб таъкидлаган. Дарҳақиқат, таълим тизими доимо замон билан ҳамнафас, талабларга мос бўлиши керак.

Қонун орқали фуқароларга таълим-тарбия бериш, касб-ҳунар ўргатишнинг ҳуқуқий асослари белгиланиб, ҳар кимнинг билим олишдан иборат конституциявий ҳуқуқлари таъминланди.

Таълим Ўзбекистон Республикаси ижтимоий тараққиёти соҳасида устувор йўналиш деб эълон қилинди ва таълим соҳасидаги давлат сиёсатининг таълим ва тарбиянинг инсонпарвар, демократик характерда эканлиги; таълимнинг узлуксизлиги ва изчиллиги; умумий ўрта, шунингдек ўрта махсус, касб-ҳунар таълимининг мажбурийлиги; ўрта махсус, касб-ҳунар таълимининг йўналиши;

академик лицейда ёки касб-хунар коллежида ўқишни танлашнинг ихтиёрийлиги; таълим тизимининг дунёвий характерда эканлиги; давлат таълими стандартлари доирасида таълим олишнинг ҳамма учун очиклиги; таълим дастурларини танлашга ягона ва табақалаштирилган ёндашув; билимли бўлишни ва истеъдодни рағбатлантириш; таълим тизимида давлат ва жамоат бошқарувини уйғунлаштиришдан иборат асосий тамойиллари белгилаб берилди.

Бу дастурни қабул қилиб, уни ҳаётга татбиқ этишдан мақсад-таълим соҳасини тубдан ислоҳ қилиш, уни ўтмишдан қолган мафкуравий қарашлар ва сарқитлардан тўла халос этиш, ривожланган демократик давлатлар даражасида, юксак маънавий ва ахлоқий талабларга жавоб берувчи юқори малакали кадрлар тайёрлаш Миллий тизимини яратишдан иборат эди[8]. Ундаги мақсад ва вазифаларни босқичма-босқич рўёбга чиқарилиши кўзда тутилди. Биринчи босқич вазифаларини 4 йил давомида (1997-2001 йиллар), иккинчи босқич вазифаларини 2001-2005 йилларда, учинчи босқич вазифаларини эса 2005 йилдан кейинги йилларда амалга ошириш белгилаб берилди.

1997 йилдан буён ҳам таълим соҳасида залворли ишлар амалга оширилди. Хусусан, бугунги кунда таълим тизими узлуксиз шаклга эга бўлиб, унинг ҳар бир босқичи ҳам мазмунан ҳам моҳиятан бугунги давр талабига мос равишда тараққий этиб бормоқда.

Албатта, бу билан таълим соҳасидаги ўзгаришлар яқун топмайди. Зеро, биз бугун глобаллашув даврида яшамокдамиз. Башарият, техника-технология катта тезликда ривожланмоқда. Глобаллашув билан бир қаторда, ахборот ва ғоявий хуружлар шакли ва кўринишлари кўпаймоқда. Шу билан бирга, миллий ўзлик, миллий менталитет ва ўзига хослик жиҳатларини таълим ва тарбиянинг ажралмас таркибия қисми сифатида намоён бўлиши ҳам зарурдир. Чунки, айнан шу омиллар мафкуравий иммунитетнинг айрим жиҳатларини ўзида ифода этади. Давр ёш авлод тарбиясида мазкур жиҳатларнинг барчасини эътиборга олишни тақозо этмоқда. Шундай экан, мамлакатимиздаги таълим тизими кейинги йилларда ҳам доимо замон талабларига мос равишда тараққий этиб боравериши зарур ҳолатдир. Зеро, биз таълим тизимини ривожлантирар эканмиз келажакдаги жамиятимизни энг олий қадриятлар ва ҳалқимиз истаклари йўлида тараққий этишини таъминлаймиз. Қолаверса, дунё тараққиёти ҳам бир жойда тўхтаб қолмайди. Шунинг учун, таълим тизимини доимо ислоҳ этиш, ўқитиш усул ва воситаларини такомиллаштириш, таълим мазмунини бойитиш бугунги куннинг муҳим талабидир. Бу эса ўз ўрнида замонавий педагог-кадрларни тайёрлаш жараёнига ва уларнинг малакасига бўлган талабларни кўчайтиришни талаб этади.

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати

1. Ўзбекистон Республикаси Президенти Ислон Каримовнинг “Ўзбекистон мустақилликка эришиш остонасида” китобини ўрганиш бўйича ўқув-услубий қўлланма. – Тошкент, O'qituvchi, 2011. – 131 б.
2. Эргашев Қ. Ўзбекистонда халқ таълими ривож тарихи. - Т.:

“Ўқитувчи”, 1998. - 41-бет.

3. Каримов И.А. “Ўзбекистон мустақилликка эришиш оstonасида”. – Т.: “Ўзбекистон”, 2011. – 70-71-бетлар.

4. Ўзбекистон Республикасининг “Таълим тўғрисида”ги Қонуни. // Правда Востока, 1992, 23 июль.

5. “Халқ таълими” журнали, 1996 йил, 3-сон, 33-б.

6. Ўзбекистон Республикаси ҳунар-техника таълимини ривожлантириш концепцияси. – Т, 1992 йил.

7. Ҳунар-техника таълимини ривожлантиришнинг 1994-1999 йилларга мўлжалланган дастури. – Т, 1994 йил.

8. Каримов И.А. Баркамол авлод – Ўзбекистон тараққиётининг пойдевори. – Т.: “Шарқ” 1997. 10-б.